جمهوری اسلامی ایران
فرهنگستان زبان و ادب فارسی

واژه‌نامهٔ موضوعی زبان‌های باستانی ایران

گیاهان و اندام‌های گیاهی
خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

۲

زیر نظر
حسن رضائی باغ‌بیدی
۱۳۹۱

Islamic Republic of Iran
The Academy of Persian Language and Literature

A Thematic Lexicon of Ancient Iranian Languages

2

Department of Iranian Languages and Dialects

Supervisor and Editor:
Hassan Rezai Baghbidi

2012

واژه‌نامهٔ موضوعی
زبان‌های باستانی ایران (۲)

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

واژه‌نامهٔ موضوعی
زبان‌های باستانی ایران (۲)

زیرِ نظرِ

حسن رضائی باغ‌بیدی

همکاران پژوهشی: سپیده پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده، آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی، مجید طامه، لیلا عسگری، علی مصریان

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

نشر آثار / تهران ۱۳۹۱

۴۲۹۳۶

واژه‌نامهٔ موضوعی زبان‌های باستانی ایران (۲)

زیرِ نظرِ حسن رضائی باغ‌بیدی

همکاران پژوهشی: **سپیده پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده، آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی، مجید طامه، لیلا عسگری، علی مصریان**

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: **لیلا نوری کشتکار**

چاپ اوّل: **۱۳۹۱**

شمار: **۱۰۰۰ نسخه**

قیمت: **۶۰۰۰۰ ریال**

لیتوگرافی و چاپ: **کاوا**

شابک: **۹۷۸-۶۰۰-۶۱۴۳-۱۷-۰** ISBN: **978-600-6143-17-0**

نشانی: **تهران، بزرگراه شهید حقانی، بعد از ایستگاه مترو، مجموعهٔ فرهنگستان‌ها، فرهنگستان زبان و ادب فارسی،**

صندوق پستی: ۶۳۹۴-۱۵۸۷۵

تلفن: **۸۸۶۴۲۳۳۹-۴۸ (۰۲۱)**؛ دورنگار: **۸۸۶۴۲۵۰۰ (۰۲۱)**

وب‌گاه: **www.persianacademy.ir**

حق چاپ محفوظ است.

فهرست‌نویسی پیش از انتشار کتابخانهٔ ملّی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	رضائی باغ‌بیدی، حسن، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور	واژه‌نامهٔ موضوعی زبان‌های باستانی ایران (۲)/ زیر نظر حسن رضائی باغ‌بیدی؛ همکاران سپیده پورکوشکی... [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۱۴۲ص.
فروست	فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛ ۹۳.
شابک	۶۰۰۰۰ ریال: 978-600-6143-17-0
وضعیت فهرست‌نویسی	فیپا
یادداشت	عنوان به انگلیسی: .A Thematic Lexicon of Ancient Iranian Languages (2)
یادداشت	همکاران پژوهشی سپیده پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده، آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی، مجید طامه... .
یادداشت	واژه‌نامه.
موضوع	زبان‌های باستانی-- ایران -- واژه‌نامه‌ها
موضوع	زبان‌های ایرانی-- واژگان
موضوع	زبان‌های ایرانی-- ریشه‌شناسی-- واژه‌نامه‌ها
شناسهٔ افزوده	پورکوشکی، سپیده
شناسهٔ افزوده	فرهنگستان زبان و ادب فارسی
رده‌بندی کنگره	PIR۵۶/ر۶و۲۳ ۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی	۴فا۰
شمارهٔ کتاب‌شناسی ملّی	۲۷۳۰۱۰۵

مقدمه

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانیِ فرهنگستان زبان و ادب فارسی مفتخر است که دومین دفتر از *واژه‌نامهٔ موضوعی زبان‌های باستانی ایران* را تقدیم حضور استادان و پژوهشگران عرصهٔ زبان‌شناسیِ ایرانی می‌کند. این دفتر واژه‌های مربوط به «گیاهان و اندام‌های گیاهی» و «خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها» را در همهٔ زبان‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه شامل می‌شود.

واژه‌نامهٔ موضوعی زبان‌های باستانی ایران دفتر به دفتر و در حجم و شمار اندک منتشر می‌شود، بدان امید که بتوانیم کاستی‌های احتمالی را به یاری دانشمندان و صاحب‌نظران این عرصه بر طرف سازیم تا شکل نهایی اثر که فرهنگی جامع در حدود ۲۰۰۰ صفحه خواهد بود، در کمال آراستگی و در نهایت درستی و دقت منتشر گردد.

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانیِ فرهنگستان زبان و ادب فارسی چشم به راه دریافت نظرها و پیشنهادهای سازنده است.

حسن رضائی باغ‌بیدی

مدیر گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

بهمن‌ماه ۱۳۹۰

راهنمای نشانه‌های حرف‌نویسی و آوانویسی[۱]

۱. مصوتها

a	اَ
ä	**در خُتَنی:** اِ کوتاه (مرکزی)؛ در هجای تکیه‌دار اِ (= ę)
ą̈	ä =
α	**در بلخی:** اَ و آ
å	**در اوستایی:** اَ (پیشین)
ą	**در اوستایی:** اَ یا آ خیشومی‌شده **در خُتَنی:** اَ خیشومی‌شده = aṃ
ą̇	**در اوستایی** = ą
aē	**در اوستایی:** اَی (مصوت مرکب)
ai	اَی (مصوت مرکب)
ą̄i	ai =
ao	**در اوستایی:** اَو (مصوت مرکب)
au	اَو (مصوت مرکب)
ā	آ
â	ā =
å̄	**در اوستایی:** آ (پسین)
āi	آی (مصوت مرکب)
āu	آو (مصوت مرکب)
e	اِ کوتاه
ę	e =
ē	اِ کشیده
ê	ē =

[۱] شایان ذکر است که معادل‌های این نشانه‌ها در برخی از موارد تقریبی است و دربارهٔ برخی از آن‌ها نیز میان دانشمندان اختلاف نظر وجود دارد.

η	**در بلخی:** اِ کشیده
ę	**در خُتَنی:** اِ (در حرف‌نویسی با ä نمایانده می‌شود)
ε	**در خُتَنی:** اِ کوتاه (در حرف‌نویسی با e نمایانده می‌شود) **در بلخی:** اِ
ει	**در بلخی:** احتمالاً ای کشیده
ə	اِ کوتاه (مرکزی)
ə̄	اِ کشیده (مرکزی)
ə̄u	**در اوستایی:** اِو (مصوت مرکب)
i	ای کوتاه
i̯	= **i**
ī	ای کشیده
î	= **ī**
ι	**در بلخی:** ای کوتاه و ای کشیده (نیز صامت «ی»)
o	اُ کوتاه **در بلخی:** او کوتاه و او کشیده (نیز صامت «و» دولبی)
o̯	= **o**
ɔ	**در خُتَنی:** اُ کوتاه (گاه به جای آن از o استفاده می‌شود)
ō	اُ کشیده
ô	= **ō**
o ʊ	**در بلخی:** احتمالاً او کشیده (نیز: اوه)
ω	**در بلخی:** اُ کشیده
ōi	**در اوستایی:** اُی (مصوت مرکب)
u	او کوتاه
ū	او کشیده
ṛ	رْ («ر» مصوتی)

۲. صامتها

ʾ	الف (در حرف‌نویسی)
ʿ	ع (در حرف‌نویسی)
b	ب **در خُتَنی:** و (لبی‌دندانی)
β	**در اوستایی:** و (لبی‌دندانی) **در بلخی:** ب **در خط خوارزمی:** ڤ (= «و» لبی‌دندانی)
c	**در اوستایی و فارسی باستان:** چ **در خط خوارزمی:** څ (= «تْسْ» و «دْزْ») **در خُتَنی:** چ (= ky)
č	چ
ç	**در فارسی باستان:** یک آوای ناشناختهٔ صفیری، احتمالاً «ش» کامی (= šʸ اوستایی)؛ به روایتی «سّ» (= ssˢ)
ch	**در خُتَنی و در شیوهٔ کهن آوانویسیِ پهلوی:** چ (کامی‌شده)
d	د **در خُتَنی:** ذ (در صورتی که پیش از آن n آمده باشد، «د» تلفظ می‌شود)
ḍ	**در خُتَنی:** د (کامی‌شده یا برگشته)
δ	ذ **در بلخی:** د
ʤ	دْزْ
f	ف
φ	**در بلخی:** ف
g	گ **در خُتَنی:** غ
ġ	**در اوستایی:** گ (= g)
gg	**در خُتَنی:** گ

gy	**در خُتَنی:** ج (= j)
ɣ	غ **در بلخی:** گ
ɣɣ	**در بلخی:** نگ
h	ه (نیز در حرف‌نویسی) ح (در حرف‌نویسی)
ḥ	ح (در حرف‌نویسی)
h̲	ه (در حرف‌نویسی)
h:	**در خُتَنی:** غ
ʊ	**در بلخی:** ه
H	بازماندهٔ واج‌های حنجره‌ای هندواروپایی آغازین در ایرانی آغازین
ii	**در اوستایی:** ی (= y)
j	**در اوستایی و فارسی باستان:** ج **در خُتَنی:** ج (= gy)
ǰ	ج
js	**در خُتَنی:** دْزْ
k	ک
kh	**در خُتَنی و در شیوهٔ کهن آوانویسیِ پهلوی:** خ **در خُتَنی قدیم:** کھ (دمیده)
kṣ	**در خُتَنی:** احتمالاً چھ (دمیده)
ky	**در خُتَنی:** چ (= c)
ĸ	**در بلخی:** ک
l	ل **در خُتَنی:** ل (کامی‌شده)
ƛ	**در بلخی:** ل
m	م
ṃ	**در خُتَنی:** نْگْ (= ṅ)
μ	**در بلخی:** م
m̨	**در اوستایی:** م (بی‌واک)

n	ن
v	**در بلخی:** ن
ń	**در اوستایی:** ن (کامی)
ṅ	**در خُتَنی:** نْگْ (= ŋ̣)
ñ	**در خُتَنی:** ن (کامی‌شده)
ṇ	**در اوستایی:** ن (مَلازی)
ŋ	**در اوستایی:** نْگْ («ن» نرمکامی پسین)
ŋ́	**در اوستایی:** نْگْ («ن» نرمکامی پیشین)
ŋ^{v}	**در اوستایی:** نْگُوْ («ن» نرمکامی گِرد)
p	پ
ph	**در خُتَنی:** ف **در خُتَنی قدیم:** پھ (دمیده)
π	**در بلخی:** پ
q	ق (در حرف‌نویسی)
r	ر
ɾ	r =
rr	**در خُتَنی:** نوعی ر (با کیفیت نامشخص)
ρ	**در بلخی:** ر
s	س
σ	**در بلخی:** س، نیز احتمالاً تْسْ
š	ش
þ	**در بلخی:** ش
ṣ	**در خُتَنی:** ژ (= ṣ^{ʒ})
ś	**در خُتَنی:** ز (کامی‌شده، = ś^{ʒ})
ś́	**در اوستایی:** ش (کامی)
ṣ́	**در اوستایی:** ش (برگشته)
ṣ^{ʒ}	**در خُتَنی:** س (کامی‌شده، = ś́ś́)؛ ز (کامی‌شده، = ś́)
ṣ^{ʒ}	**در خُتَنی:** ش (= ṣ́ṣ́)؛ ژ (= ṣ́)
sh	**در شیوهٔ کهن آوانویسیِ پهلوی:** ش

śś	**در خُتَنی:** س (کامی‌شده، = ś̌)
ṣṣ	**در خُتَنی:** ش (= ṣ̌)
t	ت **در خُتَنی:** د (در صورتی که پیش از آن s یا پس از آن v آمده باشد، «ت» تلفظ می‌شود)
τ	**در بلخی:** ت
t̲	**در اوستایی:** ت (رهانشده)
t̲	ط (در حرف‌نویسی)
ṭ	ط (در حرف‌نویسی) **در خُتَنی:** ت (کامی‌شده یا برگشته)
th	**در خُتَنی:** ث **در خُتَنی قدیم:** تھ (دمیده)
ṭh	**در خُتَنی:** ث (کامی‌شده) **در خُتَنی قدیم:** تھ (کامی‌شده یا برگشته)
tc	**در خُتَنی:** ʦ
ts	**در خُتَنی:** ʦ (کامی‌شده)
ṭṣ	ʦ
tt	**در خُتَنی:** ت
θ	ث
uu	**در اوستایی:** و (دولبی، = v)
v	و (در **ایرانی آغازین، اوستایی، فارسی باستان و خُتَنی:** دولبی)
v̯	= v
w	و (دولبی)
o	**در بلخی:** و (دولبی، نیز مصوتهای او کوتاه و او کشیده)
x	خ
χ	**در بلخی:** خ
x́	**در اوستایی:** خ (پیشین)
xᵛ	**در اوستایی:** خْوْ (= «خ» گِرد)
y	ی

ys	**در خُتَنی:** ز
ɩ	**در بلخی:** ی (نیز مصوتهای ای کوتاه و ای کشیده)
ẏ	**در اوستایی:** ی (= y)
ǰ	**در خوارزمی:** ی (به جای مصوتهای باستانیِ آ، ای کوتاه، و او کوتاه پیش از آخرین صامت کلمه در موضع وقف)
z	ز
ζ	**در بلخی:** ز، نیز احتمالاً دْزْ
ž	ژ
واژه‌هایی که در این کتاب با حروف بزرگ نوشته شده‌اند، هُزوارِش‌ها را می‌نمایانند.	

۳. نشانه‌های افزوده

˘	مصوت کوتاه
¯	مصوت کشیده
˘̄	مصوت کوتاه یا کشیده
˜	مصوت خیشومی‌شده
ˊ	مصوت تکیه‌دار
◦	**در آغاز واژه:** جزء دوم واژهٔ مرکب **در پایان واژه:** جزء نخست واژهٔ مرکب
*	واژهٔ بازسازی شده
+	واژهٔ اصلاح شده
/	و

گیاهان و اندام‌های گیاهی

آبنوس

فارسی میانهٔ زردشتی:

abnūs (MacKenzie 1971a: 4)

âvnûs (Kapadia 1953: 282)

apnus (Абрамян 1965: 65)

šēg (بهار ۱۳۴۵: ۲۲۴)

āpnūs, šēz (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۲، ۲)

آذرگون (نوعی شقایق)

فارسی میانهٔ زردشتی:

ādargūnag (Shapira 2005: 181)

ādur-gōnag (Gignoux 2010b: 166)

āturgōnak (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۴۳۴)

آلاله

فارسی میانهٔ زردشتی:

alālag (MacKenzie 1971a: 7)

ālālak (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۲)

آلو

فارسی باستان:

***rδasti-** «آلوی سرخ» (Hinz 1975: 205)

***ṛdastiš** «آلوخشک، تحت‌اللفظی: خوراکِ قرمز» (Tavernier 2007: 460)

فارسی میانهٔ زردشتی:

ālū, ālūd, alū(y) (Абрамян 1965: 42, 212, 212)

***ālug** (Asmussen 1970: 16)

ālūk (Gignoux 2010a: 134)

ālag «آلوی وحشی», **kuhunz** «آلوی کوهی» (بهار ۱۳۴۵: ۴۷، ۲۲۷)

āluk [āluδ], halug (مشکور ۱۳۴۶: ۱۶۱، ۱۶۱)

خُتَنی:

banāte (?) (Bailey 1979: 268)

آلوچه

فارسی میانهٔ زردشتی:

alūčik (alūžī) (Абрамян 1965: 193)

ālūcīk (Nyberg 1988: 67)

ālūčik (مشکور ۱۳۴۶: ۱۴۵)

آمُله (نوعی درخت)

سغدی بودایی:

”mδ’k (Gharib 1995: 7)

آویشن

فارسی میانهٔ زردشتی:

ābēšan (Gignoux and Tafazzoli 1993: 380)

āvišan (بهار ۱۳۴۵: ۲۵)

awišan (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۶)

āwēšan (تفضلی: ۳۴۳۸)

ارزن (نیز ← چائیر)

فارسی باستان:

***gāvrθa-** (Hinz 1975: 106)

فارسی میانهٔ زردشتی:

arzan, gahl «ارزنِ درشت», **gāwars** «ارزنِ درشت» (MacKenzie 1971a: 11, 34, 35)

alum (MacKenzie 1986: xxi)

gāvars (Nyberg 1988: 65)

ālun (Gignoux and Tafazzoli 1993: 382)

ālum (Gignoux 2010b: 166)

aržn (مشکور ۱۳۴۶: ۱۶۲)

ǎlun (تفضلی: ۳۶۶۵)

خُتَنی:

āysaṃ, gąusä (Bailey 1979: 20, 91)

eʾysaṃ (eʾysä ?) (Konow 1949: 98)

سغدی:

ʾrzn (Gharib 1995: 60)

سغدی بودایی:

γwrstʾny (Gharib 1995: 176)

ارس

اوستایی:

hapərəsī- «درختِ ارس» (Bailey 1957: 53)

مادی:

***haprsa-** (Hinz 1975: 117)

***hapr̥sa-** (Beyhani 2004: 88)

فارسی باستان:

***haprθa-** (Hinz 1975: 117)

پارتی مانوی:

aburs (Durkin-Meisterernst 2004: 15)

فارسی میانهٔ زردشتی:

rasan (Абрамян 1965: 171)

فارسی میانهٔ مانوی:

aburs (Durkin-Meisterernst 2004: 15)

خُتَنی:

puṣṭara- (Bailey 1979: 247)

اسپرغم (نیز ← ریحان، شاه‌اسپرم)

فارسی میانهٔ زردشتی:

siparam (Абрамян 1965: 202)

sparham, sparγam (بهار ۱۳۴۵: ۱۸۹، ۱۸۹)

sparmagān (تفضلی ۱۳۴۸: ۱۶۹)

sparmak, sparam (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۲۸، ۲۹۸)

اسپست

اوستایی:

***aspō.asti-** (Morgenstierne 1927: 75)

مادی:

***aspăsti-** (Hinz 1975: 45)

***aspa-sti-** (Beyhani 2004: 63)

فارسی باستان:

***asăsti-** (Hinz 1975: 43)

***aspasti-** (Tavernier 2007: 458)

فارسی میانهٔ زردشتی:

aspast (MacKenzie 1971a: 12)

saman, suman (Gignoux 2010b: 168, 168)

aspist (تفضلی: ۳۶۹۸)

بلخی:

οργιγο (Sims-Williams 2007: 248)

خُتَنی:

aśpara (Bailey 1979: 12)

اسفند

فارسی میانهٔ زردشتی:

spandān (بهار ۱۳۴۵: ۱۹۰)

spand (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۲۹۸)

اُشنان

خوارزمی:

ʾšnʾn, wšnʾn (Benzing 1983: 98, 655)

افیون

فارسی میانهٔ زردشتی:

apiyōn (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۴۰)

اقاقیا

خُتَنی:

khara- (Bailey 1979: 72)

اقونیطون

فارسی میانهٔ زردشتی:

bīš (MacKenzie 1971a: 18)

bēš (بهار ۱۳۵۱: ۱۱۱)

biš (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۲۹)

الوار

فارسی باستان:

θarmi- (Kent 1953: 188)

فارسی میانهٔ زردشتی:

dārūk, tāxtak (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۳۹، ۳۹)

امرود ← گلابی

انار

اوستایی:

haδānaēpǎtā- «نیز: درختِ انار» (Bailey 1957: 53)

فارسی میانهٔ زردشتی:

anār (MacKenzie 1971a: 9)

anar (Абрамян 1965: 18)

urwarām «شاخهٔ انار» (Kotwal and Kreyenbroek 2003: 316)

***hadanbad** (?) (Kotwal and Kreyenbroek 2009: 119)

dāt hūš «برگِ درختِ انار»، **anār** «درختِ انار»، **urvar** «درختِ انار» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۷۵، ۲۲۶، ۲۲۶)

خوارزمی:

B'Rwk(?), **n'rk, n'rwk**(Benzing 1983: 154, 463, 463)

خُتَنی:

drāṃma (Bailey 1979: 167)

سغدی بودایی:

n'r'kh (Gharib 1995: 232)

انبه

فارسی میانهٔ زردشتی:

ambag (عریان ۱۳۷۱: ۲۳۷)

خُتَنی:

ambrä (Bailey 1979: 6)

انجیر

فارسی میانهٔ زردشتی:

anǰīr (MacKenzie 1971a: 10)

anǰēr (Абрамян 1965: 246)

anjihr (بهار ۱۳۴۵: ۶۶)

anǰir (مشکور ۱۳۴۶: ۱۵۵)

anǰihr (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۴۳)

سغدی مانوی:

'ncyr (Gharib 1995: 37)

سغدی مسیحی:

'yncyr wn «درختِ انجیر» (Gharib 1995: 87)

اَنغوزه

خُتَنی:

aṃgusḍa-, aṃgūsḍa-, agūsḍa- (Bailey 1979: 1, 1, 1)

انگور

فارسی باستان:

***razya-** (Hinz 1975: 204)

***razya-** (Tavernier 2007: 460)

پارتی کتیبه‌ای:

angūr (?) (Gignoux 1972: 49)

فارسی میانهٔ زردشتی:

angūr (MacKenzie 1971a: 10)

angur, vaškal نیز: «دانهٔ انگور؛ کشمش» (Абрамян 1965: 24, 147)

kūdag/kūdak i raz (در اصل: کودکِ رَز) (بهار ۱۳۴۵: ۲۴۱)

kōdak i may (در اصل: کودکِ می) (بهار ۱۳۵۱: ۲۶۶)

kūtak i raz (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۴۷)

پازند:

añgūr (تفضلی ۱۳۴۸: ۶۲)

خوارزمی:

ʾngyδ, ʾnkyδ, BʾγRyk «انگورِ چیده‌شده» (Benzing 1983: 68, 71, 147)

خُتَنی:

kūra (?), **gūra-, śvāña gūra** «نوعی انگور» (Bailey 1979: 62, 87, 405)

بادام

فارسی میانهٔ زردشتی:

wādām (MacKenzie 1971a: 85)

vâṭâm (Kapadia 1953: 33)

vātām (Абрамян 1965: 127)

lūzag (Gignoux 2010a: 134)

پازند:

vādąm (Asmussen 1970: 17)

بادرنجبویه

پارتی مانوی:

wādrūng (Durkin-Meisterernst 2004: 335)

فارسی میانهٔ زردشتی:

wādrang-bōy (MacKenzie 1971a: 86)

wādrang-bōd (Shapira 2005: 181)

wādrang-(hu)bōy (Gignoux 2010b: 168)

vātrang bōy (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۵۴)

بادرنگ (نیز ← بهاربادرنگ، خیار، لیمو، لیموترش، نارنج، نارنگی)

فارسی میانهٔ زردشتی:

xār vātrang «خاربادرنگ»**, vātrang** (Абрамян 1965: 5, 128)

vādrang (بهار ۱۳۴۵: ۲۹۹)

xār vātrang (فره‌وشی «خاربادرنگ» ۱۳۵۸: ۵۴)

wādreng (تفضلی: ۲۳۷۳)

بادرنگبویه ← بادرنجبویه

بافه

فارسی میانهٔ زردشتی:

vāf (Nyberg 1974: 201)

خُتَنی:

banaa- (Bailey 1979: 268)

باقلا

فارسی میانهٔ زردشتی:

girgir (بهار ۱۳۵۱: ۱۷۵)

بذر ← دانه

بر ← میوه

بَرسُم

اوستایی:

barəsman- (Bartholomae 1904: 947)

فارسی میانهٔ زردشتی:

barsom (MacKenzie 1971a: 17)

barsôm, kôtîn «درختی که از آن شاخه‌های برسم را می‌گیرند» (Kapadia 1953: 321, 383)

kōtin «درختِ بَرسُم» (Абрамян 1965: 165)

barsam, urvarēn barsam «بَرسُمِ گیاهی» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۷۳، ۷۳)

barsum, barsum ī apādyāb «بَرسُمِ تقدیس‌نشده»**, barsum ī 7 tāg** «بَرسُمِ هفت تاک یا هفت تای»**, datuš** «یک تا یا شاخهٔ بَرسُم که محکم‌تر و راست‌تر (طاووسی ۱۳۶۵: از سایر تاها بوده‌است» ۱۰۳، ۱۰۳، ۱۰۳، ۳۰۹)

فارسی میانهٔ مانوی:

barsom (Durkin-Meisterernst 2004: 111)

پازند:

bar(ə)sum (Nyberg 1974: 44)

برگ

اوستایی:

varəka- (Bartholomae 1904: 1367)

parəna- (Morgenstierne 1927: 57)

parana-, pərəna- (Bailey 1961: 473, 473)

raθa- «برگِ مو» (Kotwal and Kreyenbroek 2009: 113)

فارسی باستان:

***varka-** (Bartholomae 1904: 1735)

پارتی مانوی:

pannag «شاخ و برگ», **wargar** (Durkin-Meisterernst 2004: 276, 345)

vargar (Asha 2009: 151)

فارسی میانهٔ زردشتی:

walg, warg (MacKenzie 1971a: 86, 87)

varg (de Menasce 1945: 286)

vark (Абрамян 1965: 139)

barg, vark, valg, dār varg «برگِ درخت» **dāt hūš** «برگِ درخت»

(فره‌وشی «برگِ سبزه» **giyākīčak** «انار» ۱۳۵۸: ۷۴، ۷۴، ۷۵، ۷۵، ۷۵)

aivyāng «باریکه‌هایی از برگ سبز برای بستن دور دسته‌های بَرسُم» (طاووسی ۱۳۶۵: ۸۶)

***ēbyāghan** «رشتهٔ برگِ نخل» (تفضلی: ۵۲۷۱)

پازند:

varg (Jâmâsp-Âsânâ and West 1887: 270)

خوارزمی:

***pnk** (Benzing 1983: 523)

خُتَنی:

cāṃṇakavi «برگِ دارچین», **pārra-, pirä, perä, bāggara-, baurkhä** «برگِ زرد (؟)», **-vārja** (Bailey 1979: 100, 231, 239, 249, 249, 275, 306, 384)

bāgarā-, bāggarā- (Emmerick 1977: 108, 108)

°**vārgga-** (میرفخرایی ۱۳۸۸: ۱۴۴)

سغدی بودایی:

wrkr (Gharib 1995: 411)

wyš «شاخ و برگ» (Benveniste 1946: 122)

prn'k (Bailey 1979: 231)

سغدی مانوی:

wrkr (Gharib 1995: 411)

سغدی مسیحی:

wrqr (Gharib 1995: 411)

برنج

فارسی باستان:

***vrīzi-** (Hinz 1975: 270)

***vrīziš** (Tavernier 2007: 457)

فارسی میانهٔ زردشتی:

brinǰ (MacKenzie 1971a: 19)

vrinǰ (Абрамян 1965: 139)

virinǰ (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۲۲۴)

فارسی میانهٔ مانوی:

brinz, gurinǰ (Durkin-Meisterernst 2004: 111, 167)

خوارزمی:

βnc (Benzing 1983: 199)

خُتَنی:

kalama «نوعی برنج»، **rrīysū** (Bailey 1979: 55, 364)

سغدی:

rysk (Gharib 1995: 348)

سغدی بودایی:

ʾc'nt «نوعی برنج»، **ryz'kh** (Gharib 1995: 24, 349)

سغدی مانوی:

βrync, rysk (Gharib 1995: 111, 348)

بساک (قسمت بالای پرچمِ گیاه که حاوی کیسهٔ گَرده است)

خُتَنی:

ttaurrjä (?) (Bailey 1979: 134)

بستان‌افروز (نوعی گُل؛ نیز ← تاجِ خروس)

فارسی میانهٔ زردشتی:

bōyestān-abrōz (Gignoux 2010b: 166)

bōstān afrōz (بهار ۱۳۴۵: ۱۰۵)

بَلادُر

فارسی میانهٔ زردشتی:

balādur (MacKenzie 1971a: 16)

balātur (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۸۰)

بلوط

فارسی میانهٔ زردشتی:

balūt (Абрамян 1965: 85)

خُتَنی:

banījă- (?) (Bailey 1979: 268)

بُن ← ریشه

بنفشه

فارسی میانهٔ زردشتی:

wanafšag (MacKenzie 1971a: 86)

vanafšak (Абрамян 1965: 135)

winafšag (Shapira 2005: 182)

vanafšak (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۸۳)

بَنگ

اوستایی:

baŋha-, bangha- (Bartholomae 1904: 925, 925)

فارسی میانهٔ زردشتی:

banǰak, mang i vištāspān «بنگِ ویشتاسپی» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۸۳، ۸۳)

بنگ‌دانه

فارسی میانهٔ زردشتی:

bang, mang (MacKenzie 1971a: 17, 54)

بوته

اوستایی:

varəδā- (Bartholomae 1904: 1370)

viš- «بوتهٔ سمّی» (Hintze 1994: 453)

فارسی میانهٔ زردشتی:

gīhâ, gyâh, darakht (Kapadia 1953: 87, 87, 166)

šan «بوتهٔ شاه‌دانه», **banǰak** «بوتهٔ نِی» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۶۱، ۶۱، ۸۳), **nāy bun** «شاه‌دانه»

urwar (صفای اصفهانی ۱۳۷۶: ۹۸)

خوارزمی:

bd'k (Benzing 1983: 164)

خُتَنی:

kīḍā (نیز: موچسب), **kirä, cikalä, ttīla, baṣkhvā** «در بوته‌ها» (Bailey 1979: 60, 60, 101, 129, 273)

caṃbuva- (Konow 1949: 102)

بِه

فارسی میانهٔ زردشتی:

bēh (MacKenzie 1971a: 18)

vihxurmal «درختی از پیوند بِه و گلابی» (بهار ۱۳۴۵: ۳۳۵)

پازند:

bēhē (Asmussen 1970: 17)

بهاربادرنگ (نیز ← بادرنگ)

فارسی میانهٔ زردشتی:

wahār-wādrang (عریان ۱۳۷۱: ۲۳۷)

بهمن (گیاهی با ریشهٔ سرخ و سفید که در بهمن می‌روید)

فارسی میانهٔ زردشتی:

wahman ī spēd «بهمنِ سفید» (عریان ۱۳۷۱: ۲۳۷)

بیخ ← ریشه

بید

اوستایی:

vaētay- (نیز: ترکهٔ بید) (Bartholomae 1904: 1314)

فارسی میانهٔ زردشتی:

wēd (MacKenzie 1971a: 89)

vîd, vēd, vîṭ (Kapadia 1953: 16, 16, 16)

vītōpat «بیدِ مجنون», **vīt, vēt** (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۹۱، ۲۲۶، ۲۲۶)

خُتَنی:

banījă- (?), **bī** (Bailey 1979: 268, 279)

بیش ← اقونیطون

پرتقال

فارسی میانهٔ زردشتی:

vâṭrang (Kapadia 1953: 33)

vātrang (Nyberg 1988: 66)

پُزغَند (دانه‌ای پسته‌مانند و بدون مغز که با آن پوست جانوران را دباغی می‌کنند)

خوارزمی:

BžγW?ND (Benzing 1983: 193)

پسته

فارسی باستان:

***pistaka-** (Hinz 1975: 192)

فارسی میانهٔ زردشتی:

pistag, wan ī gurgānīg «درختِ پسته» (MacKenzie 1971a: 69, 86)

bastak (Абрамян 1965: 86)

pistak (Asmussen 1970: 17)

van i gurgānīg (بهار «درختِ پسته» ۱۳۴۵: ۳۳۴)

bistak, van i gurgānīk «درختِ پسته» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۱۲، ۲۲۶)

bistag gurgānīg «پستهٔ وحشی» (عریان ۱۳۷۱: ۲۳۸)

خُتَنی:

jūṣḍyāna- «تخمِ پسته؛ درختِ پسته» (Bailey 1979: 112)

پنبه

فارسی میانهٔ زردشتی:

pambag (MacKenzie 1971a: 64)

pumbak, pumbê (Kapadia 1953: 495, 495)

pambak (Абрамян 1965: 225)

karčag (تفضلی: ۱۷۵۵۸)

پازند:

pañba (تفضلی ۱۳۴۸: ۱۰۵)

خُتَنی:

maṃma- (?) (Bailey 1979: 323)

kapāysa- (Bailey 1966: 42)

پوست (میوه؛ نیز ← غلاف)

فارسی میانهٔ زردشتی:

pōst «پوستِ درخت، میوه و آجیل» (MacKenzie 1971a: 69)

tōb «پوستِ چوب» (طاووسی ۱۳۶۵: ۱۵۲)

فارسی میانهٔ مانوی:

pōst «پوستِ درخت و میوه و ...» (Durkin-Meisterernst 2004: 287)

خوارزمی:

B'Rwk SFyk «پوستِ انار (؟)» (Benzing 1983: 154)

خُتَنی:

dalaa-, bana «پوست‌ها (؟)» (Bailey 1979: 153, 268)

سغدی بودایی:

ẓwβ'kh (Gharib 1995: 467)

سغدی مسیحی:

žwb' (Gharib 1995: 467)

پوستِ درخت

فارسی میانهٔ زردشتی:

pōst, tōz «پوستِ درخت، میوه و آجیل»، «پوستِ درخت» (MacKenzie 1971a: 69, 83)

فارسی میانهٔ مانوی:

pōst «پوستِ درخت و میوه و ...» (Durkin-Meisterernst 2004: 287)

خوارزمی:

B'Rwk SFyk «پوستِ درختِ دارچین (؟)», **mSk** (Benzing 1983: 154, 433)

خُتَنی:

bruṃja- «پوستِ درختِ غان» (Bailey 1979: 315)

kaṅgā- (Konow 1949: 99)

پوسته

سغدی بودایی:

ẓwβ'kh (Gharib 1995: 467)

سغدی مسیحی:

žwb' (Gharib 1995: 467)

پوششِ گیاهی

اوستایی:

varənah- (Humbach and Ichaporia 1998: 189)

سغدی:

βr'wδ (Konow 1949: 20)

پیاز

فارسی میانهٔ زردشتی:

piyaz, padač, payaž (Абрамян 1965: 208, 241, 241)

piyāz (Nyberg 1988: 69)

paδāč [payāž] (مشکور ۱۳۴۶: ۵۹)

padāč, payāč, payāz (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۱۹، ۱۱۹، ۱۱۹)

بلخی:

πιωζο (?) (Sims-Williams 2007: 256)

خُتَنی:

pau (Bailey 1979: 250)

سغدی بودایی:

py'k (Gharib 1995: 334)

پیرژد (نوعی صمغ گیاهی)

خوارزمی:

pyržd (Benzing 1983: 545)

تاجِ خروس (نوعی گُل؛ نیز ← بستان‌افروز)

فارسی میانهٔ زردشتی:

bōdistān-abrōz (Shapira 2005: 183)

خُتَنی:

mījdä (Bailey 1979: 331)

تاج‌ریزی (نوعی گیاه)

خُتَنی:

śāñe (Bailey 1979: 396)

تاک (نیز ← رز، مو)

فارسی میانهٔ زردشتی:

tāk (Абрамян 1965: 244)

تبرزد

فارسی میانهٔ زردشتی:

tabarzad (MacKenzie 1971a: 81)

taparzat (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۳۹)

تبریزی ← سپیدار

تخم (نیز ← دانه)

اوستایی:

taoxman- (Bartholomae 1904: 623)

hī- (Bailey 1956: 37)

xšudra-, xšuδra- (Kotwal and Kreyenbroek 1992: 89, 89)

ciθra- (Asha 2009: 187)

مادی:

***bīza-** (Hinz 1975: 67)

پارتی مانوی:

tōxm, tōxman (Durkin-Meisterernst 2004: 331, 331)

فارسی میانهٔ زردشتی:

tōm (MacKenzie 1971a: 83)

tôkhm, tôkhmak (Kapadia 1953: 431, 431)

toxm, čīhr, sūsr (Абрамян 1965: 83, 232, 239)

tōhm(ag) (MacKenzie 1986: xxiv)

cihr (Asha 2009: 187)

xāyag, tōxmag (بهار ۱۳۴۵: ۹، ۱۵۸)

tōxm (مشکور ۱۳۴۶: ۵۰)

tōhmak, tuxm, šusr (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۶۹، ۶۹، ۶۹)

فارسی میانهٔ مانوی:

tōhm (Durkin-Meisterernst 2004: 330)

پازند:

cihar, θūm, tuxm (Nyberg 1974: 55, 194, 194)

tum (تفضلی ۱۳۴۸: ۱۱۶)

بلخی:

τοχμανο (Sims-Williams 2007: 270)

خُتَنی:

jūṣḍyāna- «تخمِ پسته», **ttīma-, bāta-ttī** «تخمِ گیاهی دارویی», **bījä** (Bailey 1979: 112, 128, 276, 280)

ttīman- (Konow 1949: 105)

سغدی بودایی:

βyz'k (Gharib 1995: 120)

تربچه

خُتَنی:

ttrahā-, ttrihe «تربچه‌ها» (Bailey 1979: 143, 144)

ترکه

فارسی میانهٔ زردشتی:

datuš «ترکه‌ای که در مراسمِ آیینی به‌کار می‌رود» (Kotwal and Kreyenbroek 2003: 300)

spēk, narm tāk «ترکهٔ تر و تازه» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۳۹، ۱۳۹)

سغدی مانوی:

ʿsprxs (Gharib 1995: 94)

ترنگبین (= ترنجبین)

خوارزمی:

cn-ʾnkbyn (Benzing 1983: 221)

cn-ʾngbyn (Henning 1956: 430)

تره (نیز ← کَبَر، گندنا)

فارسی میانهٔ زردشتی:

tarak (Абрамян 1965: 83)

tarag (Shaked 1979: 361)

خُتَنی:

tcaḥai (Bailey 1979: 137)

تریاک ← افیون

تنه (درخت و گیاه)

اوستایی:

dārav-, drav- (Bartholomae 1904: 738, 738)

varəšaǰi-, varšaǰi- (Bailey 1934: 507-508, 507-508)

varəšajī- (Kellens 1974: 321)

dāuru-/dru- (Humbach and Ichaporia 1998: 184)

پارتی مانوی:

wan (Durkin-Meisterernst 2004: 343)

فارسی میانهٔ زردشتی:

bun, ēwan, wan (MacKenzie 1971a: 20, 31, 86)

aδvan (Bailey 1934: 505-506)

stūnak (de Menasce 1945: 285)

stunak, faš (Абрамян 1965: 204, 226)

stūn (Molé 1967: 306)

nard (Gignoux and Tafazzoli 1993: 414)

dār, fras, frasp, dār bun (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۵۶، ۱۵۶، ۱۵۶، ۲۲۱)

stūnag (تفضلی: ۱۶۸۹۱)

فارسی میانهٔ مانوی:

tanwār (Durkin-Meisterernst 2004: 325)

خوارزمی:

ʾβs (نیز: درخت) (Henning 1971: 11)

خُتَنی:

bagala, banāsa- «سوراخِ تنهٔ درخت» (Bailey 1979: 264, 268)

سغدی:

nrt(h) (Gharib 1995: 243)

سغدی مانوی:

nrt(h) (Gharib 1995: 243)

توت

فارسی باستان:

***tūta-** (Hinz 1975: 150)

فارسی میانهٔ زردشتی:

tūt-bun (Asmussen 1970: 15)

šērāi draxt «درختِ توت» (Nyberg 1988: 66)

tūd, tūd bun «درختِ توت» (بهار ۱۳۴۵: ۱۵۹، ۱۵۹)

tūt bun «درختِ توت» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۵۴)

خوارزمی:

twt (Benzing 1983: 618)

توز (نوعی درخت)

فارسی میانهٔ زردشتی:

tōz (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۲۲۷)

تیرک

اوستایی:

yaxšti- (Asha 2009: 127)

پارتی مانوی:

istūn (Durkin-Meisterernst 2004: 91)

فارسی میانهٔ زردشتی:

stūn(ag) (MacKenzie 1971a: 78)

mēx (Jaafari-Dehaghi 1998: 270)

tīr (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۸۱)

فارسی میانهٔ مانوی:

istūn (Durkin-Meisterernst 2004: 91)

تیس (نوعی درخت)

اوستایی:

nəməδka, nimaδaka, nəmaδaka (Bailey 1957: 53, 53, 53)

تیغ ← خار

جعفری

فارسی میانهٔ زردشتی:

karafs (?) (Gignoux 2010b: 167)

جَغ (نام درختی با پوست سخت)

فارسی باستان:

***yakā-** (Hinz 1975: 273)

***yakā-** (Tavernier 2007: 39)

فارسی میانهٔ زردشتی:

***ǰaγ** (MacKenzie 1971a: 46)

سغدی بودایی:

ʾk (Gharib 1995: 5)

جلبک ← چغزواره

جو

اوستایی:

yava- (Asha 2009: 129)

ẏauua- (Kotwal and Kreyenbroek 2009: 112)

فارسی باستان:

***xvarθa-** (Hinz 1975: 141)

***xvarθa-** (?) (Tavernier 2007: 458)

فارسی میانهٔ زردشتی:

ǰaw (MacKenzie 1971a: 46)

yav (de Menasce 1945: 289)

jav (Kapadia 1953: 58)

ǰov, ǰav (Абрамян 1965: 104, 239)

jō (Asha 2009: 129)

šak «جو دوسر» (فره‌وشی ۱۳۵۸: ۱۷۳)

خوارزمی:

rsy, rys (Benzing 1983: 560, 565)

خُتَنی:

chaska, ruśe, rrusā-, hāmīnā, haṇu «جو دوسر (؟)»، **haumai** «پوست‌کنده» (Bailey 1979: 107, 367, 367, 477, 497, 499)

سغدی:

yw- (Gharib 1995: 448)

سغدی مانوی:

yw- (Gharib 1995: 448)

جوانه (نیز ← نهال)

اوستایی:

ąsav-, fra-sparəγa-, uruθmay, sparəγa- (Bartholomae 1904: 361, 1003, 1531, 1613)

فارسی میانهٔ زردشتی:

spīg (MacKenzie 1971a: 76)